

УДК 349.42:338.43:502.131.1(477)

І.В. Давидова

[ORCID:0000-0001-5622-671X](https://orcid.org/0000-0001-5622-671X)

СТАЛИЙ РОЗВИТОК АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ: СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено актуальні питання забезпечення сталого розвитку агропромислового комплексу України в умовах сучасних трансформаційних процесів, економічної нестабільності, екологічних загроз та необхідності адаптації державної аграрної політики до європейських і світових стандартів. Обґрунтовано, що сталий розвиток агропромислового комплексу виступає одним із ключових напрямів державної політики, спрямованої на забезпечення продовольчої безпеки держави, збереження природно-ресурсного потенціалу, підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору та розвитку сільських територій.

Проаналізовано наукові підходи до розуміння сутності концепції сталого розвитку агропромислового комплексу та визначено її взаємозв'язок із сучасною аграрною політикою України. Особливу увагу приділено необхідності стратегічної орієнтації державного управління аграрною сферою, яка повинна враховувати довгострокові економічні, соціальні та екологічні пріоритети розвитку. Встановлено, що формування ефективної стратегії сталого розвитку АПК має базуватися на поєднанні економічної ефективності, екологічної безпеки та соціальної справедливості.

У роботі охарактеризовано основні чинники, що негативно впливають на забезпечення сталого розвитку агропромислового комплексу України, серед яких виокремлено політичні, земельні, економічні, податкові, екологічні та соціальні проблеми. Зокрема, акцентовано увагу на недосконалому аграрній та земельній реформі, посиленні диспропорцій між великим агробізнесом і дрібними товаровиробниками, виснаженні природних ресурсів, погіршенні соціальної інфраструктури сільських територій, демографічній кризі та трудовій міграції сільського населення.

Доведено, що стратегія сталого розвитку агропромислового комплексу України повинна реалізовуватися через систему взаємопов'язаних правових, економічних, організаційних та соціально-екологічних механізмів. Обґрунтовано необхідність удосконалення нормативно-правового забезпечення аграрної сфери, підтримки малого та середнього аграрного підприємництва, розвитку фермерських господарств, впровадження екологічно безпечних технологій виробництва, раціонального використання земельних ресурсів та стимулювання інноваційного розвитку аграрного сектору.

Зроблено висновок, що забезпечення сталого розвитку агропромислового комплексу України є необхідною передумовою економічної стабільності держави, ефективного функціонування аграрного сектору та гармонійного розвитку сільських територій. Реалізація стратегічних пріоритетів сталого розвитку АПК потребує комплексного державного підходу, належного правового регулювання та узгодження економічних, соціальних і екологічних інтересів суспільства.

Ключові слова: сталий розвиток, агропромисловий комплекс, державна аграрна політика, аграрна сфера, сільські території, продовольча безпека, екологічна безпека, земельні ресурси, аграрні реформи, фермерські господарства, державне регулювання, соціальний розвиток села, природно-ресурсний потенціал, стратегія розвитку, аграрне право.

DOI 10.34079/2518-1319 -2026-16-31-95-101

Постановка проблеми. Незалежність України та перехід до ринкової економіки призвели до значущих змін у політичній, економічній та соціальній сферах. На жаль, сучасний стан аграрної політики та інтенсивні методи управління сільським господарством залишаються майже на колишньому рівні.

Останні роки свідчать про превалювання приватних інтересів у сільському секторі, вплив великих агрохолдингів та спрямованість на отримання величезних прибутків, що паралельно супроводжується зубожінням та вимиранням селянства, ігноруванням проблем охорони навколишнього природного середовища.

Стан дослідження теми. Учені останнім часом активно розробляють теоретичні основи аграрної політики держави. Вагомий внесок у це зробили вітчизняні вчені-правники та економісти, такі як В. І. Андрейцев, В. Г. Андрійчук, Н. О. Багай, О. В. Білінська, О. М. Бородіна, А. П. Гетьман, С. І. Дем'яненко, В. М. Єрмоленко, В. П. Жушман, І. М. Кульчій, О. О. Погрібний, П. Т. Саблук, В. І. Семчик, О. В. Скидан, А. М. Статівка, М. Й. Хорунжий, М. В. Шульга, В. Ю. Уркевич, В. В. Юрчишин, В. З. Янчук та ін.

Проте, незважаючи на велику кількість досліджень і публікацій, можна стверджувати, що проблема сучасної аграрної політики України, яка є основою сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, не є вичерпаною. В існуючих наукових доробках може бути недостатньо уваги приділено питанням змісту та особливостей сучасної аграрної політики України.

Мета статті є комплексне дослідження теоретико-правових, економічних та соціально-екологічних засад сталого розвитку агропромислового комплексу України, визначення стратегічних пріоритетів державної аграрної політики, аналіз сучасних проблем функціонування АПК та обґрунтування перспективних напрямів реалізації стратегії сталого розвитку в умовах сучасних глобалізаційних, економічних, екологічних і соціальних викликів.

Виклад основного матеріалу. Сучасні тенденції вказують на необхідність перегляду концепцій та підходів до управління господарюванням, включаючи сферу сільськогосподарського виробництва. Світові та національні зміни спрямовані на перехід до концепції сталого розвитку або "зеленої" економіки.

До 90-х років ХХ століття сільське господарство України характеризувалося монополією державної власності на землю та майно, а також інтенсивним підходом до виробництва сільськогосподарської продукції.

Сучасні глобальні виклики, такі як продовольча та екологічна проблеми, вимагають нових рішень, які визначатимуть майбутнє людства. Пріоритетом розвитку сільського господарства в Україні залишається забезпечення продовольчої безпеки держави та постачання населення якісною та безпечною сільгосппродукцією, а промисловості - необхідною сировиною.

У спеціальній літературі справедливо підкреслюється, що Україна належить до числа країн з найвищим рейтингом щодо потенційних резервів аграрного комплексу. Підґрунтям цьому є висока концентрація чорноземів (до 30% світових запасів), вигідне географічне розташування, достатньо розвинена транспортна інфраструктура та ін. (Щуревич, 2017.)

Погоджуємося з думкою П. Ф. Кулинича, що «завдяки аграрному сектору відтворюються цінності, які не завжди піддаються кількісному чи вартісному оцінюванню. І хоча ці цінності до сьогодні й не зведені на рівень імперативів суспільного розвитку України, їх позитивний вплив на розвиток аграрної сфери є безспірним». (Кулинич, 2011)

Зокрема, аграрний сектор робить значний внесок: а) у збереження живої природи; б) в охорону родючості ґрунтів та земель від негативних явищ природного й техногенного характеру; в) у збереження агроландшафтів та аграрного біорізноманіття; г) у підтримку життєдіяльності на значній території країни, а саме в сільській місцевості; д) у відновлення й підтримку здоров'я людей, е) в розвиток об'єктів рекреації тощо. Вагомість зазначених функцій агросфери є надзвичайно високою.

Сьогодні агросфера в Україні займає понад 70% території, дає можливість жити та працювати значній частці населення держави, головним джерелом забезпечення населення продовольством, а промисловості – сировиною рослинного і тваринного походження. Викладеним і можна пояснити актуальність дослідження розглядуваної категорії.

Поняття «агросфера» – складне й багатоаспектне, оскільки виступає і природничою, і соціальною, й економічною і в тому числі правовою категорією. У тлумачному словнику агросфера визначається як частина біосфери, до якої входять культурні рослини і свійські тварини, а також ґрунт, оброблений під сільськогосподарські культури (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005)

Прискіпливий аналіз підходів до тлумачення сутності агросфери з боку представників економічної науки надав змогу виокремити наступні точки зору. Розглянемо їх більш детально.

Так, О. О.Созінов дає наступне визначення терміну агросфера: «це сукупність територій, де внаслідок дії антропогенного фактора функціонують переважно модифіковані людиною форми живої речовини, спеціалізовані для ефективної трансформації сонячної енергії у необхідну для існування людства продукцію» (Созінов, 1999)

На думку О. Л. Попової: «агросфера становить собою складну соціально-економічну і одночасно уразливу агробіологічну систему, якій властиві такі диверсифіковані функції: а) життєзабезпечення (виробництво агропродовольства і сировини для задоволення потреб населення у продуктах харчування, одязі, паливі тощо), б) життєдіяльність (умови і якість життя сільського населення, місце прикладання праці та одержання доходів), в) життєоблаштування (освоєність середовища проживання, його якісний стан та екологічна безпечність)» (Попова, 2012)

Дещо іншу трактовку поняття «агросфера» пропонує О. М. Савельєва, розглядаючи її як «системоутворюючу категорію аграрного права, під якою треба розуміти сферу виникнення, зміни та припинення аграрних суспільних відносин між суб'єктами в процесі функціонування аграрного сектору економіки й сільських територій, агроландшафтів, агробіоценозів, агроєкосистем, задіяних у сільськогосподарській і тісно пов'язаній з нею діяльності». (Савельєва, 2017)

У більшості словників і наукових джерел агросфера розглядається як частина біосфери, що використовується в сільському господарстві, тобто зайнята агроєкосистемами. Основними її компонентами є оброблений ґрунт для сільськогосподарських культур, культурні рослини і свійські тварини. Більшість вчених також включають до агросфери сільські населені пункти, дороги, річки, ставки, канали, пасовища, луки, лісосмуги, гаї та всі інші форми агроландшафтів, агробіоценозів та агроєкосистем, створених людиною. Отже, конструкцію «агросфера» складають три складники: сільськогосподарське виробництво, сільське населення і сільські території (агроландшафти). Інакше кажучи, агросфера поєднує в собі виробничий, соціальний та екологічний аспекти, що підтримується і в наукових публікаціях. (Гафурова., 2015)

Отже, як вбачається, агросфера є складною та системоутворюючою аграрно-

правовою категорією, що становить основу предмета аграрного права. Вона включає такі компоненти: а) об'єкти аграрних правовідносин, такі як культурні рослини, сільськогосподарські тварини, оброблений ґрунт під сільськогосподарські культури; б) певний коло суб'єктів цих відносин – сільське населення, представлене фізичними особами, які можуть працювати у сільськогосподарських підприємствах за трудовим договором, бути їх членами або учасниками, або вести особисте селянське господарство; в) сферу реалізації аграрних прав та обов'язків, що охоплює виникнення, зміну та припинення аграрних правовідносин, включаючи сільські території, сільськогосподарське виробництво та інше.

У сучасних умовах державна аграрна політика стає однією з ключових складових національної політики України. Важливість та необхідність розвитку агропромислового комплексу (АПК) для національної економіки визначаються винятковою роллю виробленої сільськогосподарської продукції у життєдіяльності людини та суспільства. Сільське господарство, як єдиний сектор матеріального виробництва, забезпечує населення держави продуктами харчування рослинного і тваринного походження, а також продовольчою сировиною. Як базова галузь сучасної економіки, сільське господарство може виступати "локомотивом" у досягненні нового рівня соціально-економічного прогресу українського суспільства.

Ксенофонт писав: «Усе, чим люди живуть, їм приносить земля, якщо вони її обробляють. Коли процвітає землеробство, тоді процвітають й інші мистецтва. Якщо землеробство занепадає, разом із ним гинуть і всі інші галузі промислової діяльності на суші й на морі». (Державна аграрна політика: необхідність, суть, структура та принципи: менеджмент фермерських господарств)

На сьогоднішній день актуальні завдання включають в себе проблеми соціального розвитку сільських територій і збереження селянства як важливого компонента українського суспільства. Також на порядку денному стоїть екологізація сільськогосподарського виробництва, підвищення якості та безпеки сільськогосподарської продукції, адаптація національних стандартів якості до вимог технічних регламентів ЄС і міжнародних норм, зібраних у Кодексі Аліментаріус (Codex Alimentarius), сталого розвитку сільськогосподарського виробництва тощо.

Державні органи часто обмежують свою діяльність лише вирішенням конкретних завдань, які визначаються на певний період часу, і при цьому питання планування і прогнозування функціонування сільського господарства стали менш пріоритетними (Державна аграрна політика України: проблеми правового забезпечення, 2014)

Важливим є розвинення науково обґрунтованої, цілеспрямованої, системної та конструктивної державної аграрної політики, яка відповідала б логіці та принципам сталого розвитку не лише сільськогосподарського виробництва, а й сільських територій взагалі. Це переконання підтримується і в науковій літературі, де стверджується, що Україні необхідна нова аграрна політика з стратегічним, системним характером, соціальною спрямованістю та відповідністю принципам сталого розвитку.

Необхідною вимогою до формування аграрної політики є його стратегічна орієнтація, орієнтована на розв'язання потреб, завдань та проблем як у найближчій, так і віддаленій перспективі, враховуючи навіть позамежеві вимоги. Стратегія повинна базуватися на чітко визначених етапах та тактиці реалізації, підтримуватися належними правовими та соціально-економічними механізмами, що відповідають високим стандартам вимог до них. Прогнозування ключових тенденцій сталого розвитку агропромислового комплексу (АПК) і розробка науково обґрунтованих концепцій грають значущу роль у цьому контексті.

Здається, що основу сучасної державної аграрної політики України слід покласти

на концепцію сталого розвитку, яка отримала підтримку у спеціальній літературі. (Уркевич, 2014) Можна погодитися з твердженням О. Созінова, який висловлює думку про необхідність чітких уявлень щодо кінцевої мети і обраного шляху, будь то повернення до індустріального сільського господарства, яке існувало в Україні наприкінці ХХ століття, або реалізація нової стратегії формування агросфери на засадах сталого розвитку і біосферно-ноосферного підходу, що базується на ідеях В. Вернадського. (Созінов, 2001)

Висновок. Сучасна проблема забезпечення сталого розвитку АПК є комплексною й багатогранною. Її виникнення зумовлено низкою чинників, серед яких можна виділити:

- політичні, зокрема, непродумане й невважене проведення аграрної та земельної реформ, у перебігу яких відбувалася реалізація економічних, соціальних та інших перетворень, які не забезпечували прогресивного розвитку сільгоспвиробництва й сільських територій;

- земельні, що поєднують подрібнення (парцеляцію) земельних ділянок сільськогосподарського призначення з одночасними процесами збільшення аграрно-орендних земельних володінь окремих осіб;

- економічні, які полягають у погіршенні фінансового становища й умов ведення виробничо-господарської діяльності дрібних і середніх сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств поряд з розвитком і поширенням аграрних холдингових компаній, зацікавлених лише в досягненні підприємницьких цілей і байдужих до проблем розвитку соціальної сфери села, збереження стану природно-ресурсного потенціалу тощо;

- податкові, за яких спостерігається зростання податкового тягаря на сільськогосподарських товаровиробників у зв'язку із скасуванням фіксованого сільськогосподарського податку, змінами у сплаті податку на додану вартість та ін.;

- екологічні, що становлять собою виснажливе використання природних ресурсів (земель, вод, лісів) у процесі сільськогосподарського виробництва й зумовлюють погіршення їх якості;

- соціальні: занепад соціальної інфраструктури села, бідність, безробіття й міграція сільського населення, демографічна криза на селі та ін.

Бібліографічний список

Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005.

Гафурова О. В. Щодо екологізації аграрного законодавства. *Екологічне право в системі міждисциплінарних зв'язків: методологічні засади*: матер. «Круглого столу» (м. Харків, 4 груд. 2015 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Х.: Право, 2015. С. 71-73.

Державна аграрна політика України: проблеми правового забезпечення: моногр. / за ред. В. Ю. Уркевича та М. В. Шульги. К.: Вид. О. М. Ешке, 2014. С. 6-8.

Державна аграрна політика: необхідність, суть, структура та принципи: менеджмент фермерських господарств. Агропромисловість: навч. матер.. [онлайн] Доступно: URL:

https://pidru4niki.com/19070907/politekonomiya/derzhavna_agrarna_politika_neobhidnist_sut_struktura_printsipi

Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: моногр. К.: Логос, 2011.

Попова О. Агросфера: соціоекономічний зміст і засади сталого розвитку. *Економіка України*. 2012. № 5. С. 77-80.

- Савельєва О. М. Правове регулювання відносин в агросфері: моногр. / за заг. ред. М. В. Шульги. Х.: Друкарня Мадрид, 2017. С. 43-44.
- Созінов О. Агросфера України у ХХ столітті. *Вісн. Нац. акад. наук України*. 2001. № 10. С. 98-105.
- Созінов О. О. Агросфера України (минуле, сьогодні, майбутнє): наук. записки. Т. 9. Спец. вип. К.: «Academia», 1999. 381 с.
- Уркевич В. Ю. Поняття та сутність державної аграрної політики України. *Державна аграрна політика України: проблеми правового забезпечення*: моногр. / за ред. В. Ю. Уркевича та М. В. Шульги. К.: Вид. О. М. Ешке, 2014. С. 20-50.
- Щуревиц Л. М. Пріоритети аграрної політики України в контексті європейської інтеграції. *Зб. наук. пр. Нац. акад. держ. управління*. 2017. Вип. 2. С. 108-110.

References

- Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopovn.) / uklad. i holov. red. V. T. Busel. K.; Irpin: VTF «Perun», 2005. (in Ukrainian).
- Hafurova O. V. Shchodo ekolohizatsii ahrarynoho zakonodavstva. *Ekolohichne pravo v systemi mizhdystsyplinarykh zviazkiv: metodolohichni zasady: mater. «Kruhloho stolu»* (m. Kharkiv, 4 hrud. 2015 r.) / za zah. red. A. P. Hetmana. Kh.: Pravo, 2015. S. 71-73. (in Ukrainian).
- Derzhavna ahraryna polityka Ukrainy: problemy pravovoho zabezpechennia: monohr. / za red. V. Yu. Urkevycha ta M. V. Shulhy. K.: Vyd. O. M. Eshke, 2014. S. 6-8. (in Ukrainian).
- Derzhavna ahraryna polityka: neobkhdnist, sut, struktura ta pryntsypy: menedzhment fermerskykh hospodarstv. *Ahropromyslovist: navch. mater.*. [onlain] Dostupno: URL: https://pidru4niki.com/19070907/politekonomiya/derzhavna_agraryna_polityka_neobkhdnist_sut_struktura_printsypi (in Ukrainian).
- Kulynych P. F. Pravovi problemy okhorony i vykorystannia zemel silskohospodarskoho pryznachennia v Ukraini: monohr. K.: Lohos, 2011. (in Ukrainian).
- Popova O. Ahrosfera: sotsioekonomichnyi zmist i zasady staloho rozvytku. *Ekonomika Ukrainy*. 2012. № 5. S. 77-80. (in Ukrainian).
- Saveleva O. M. Pravove rehuliuвання vidnosyn v ahrosferi: monohr. / za zah. red. M. V. Shulhy. Kh.: Drukarnia Madryd, 2017. S. 43-44. (in Ukrainian).
- Sozinov O. Ahrosfera Ukrainy u KhKh stolitti. *Visn. Nats. akad. nauk Ukrainy*. 2001. № 10. S. 98-105. (in Ukrainian).
- Sozinov O. O. Ahrosfera Ukrainy (mynule, sohodennia, maibutnie): nauk. zapysky. Т. 9. Spets. vyp. K.: «Academia», 1999. 381 s. (in Ukrainian).
- Urkevych V. Yu. Poniattia ta sutnist derzhavnoi ahrarynoi polityky Ukrainy. *Derzhavna ahraryna polityka Ukrainy: problemy pravovoho zabezpechennia*: monohr. / za red. V. Yu. Urkevycha ta M. V. Shulhy. K.: Vyd. O. M. Eshke, 2014. S. 20-50. (in Ukrainian).
- Shchurevych L. M. Priorytety ahrarynoi polityky Ukrainy v konteksti yevropeiskoi intehratsii. *Zb. nauk. pr. Nats. akad. derzh. upravlinnia*. 2017. Vyp. 2. S. 108-110. (in Ukrainian).

Davydova I.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX OF UKRAINE: STRATEGIC PRIORITIES, PROBLEMS AND PROSPECTS FOR IMPLEMENTATION

The article examines the current issues of ensuring the sustainable development of the agro-industrial complex of Ukraine in the context of modern transformation processes, economic instability, environmental threats and the need to adapt the state agrarian policy to

European and world standards. It is substantiated that the sustainable development of the agro-industrial complex is one of the key areas of state policy aimed at ensuring the food security of the state, preserving the natural resource potential, increasing the competitiveness of the agrarian sector and developing rural areas.

The scientific approaches to understanding the essence of the concept of sustainable development of the agro-industrial complex are analyzed and its relationship with the modern agrarian policy of Ukraine is determined. Special attention is paid to the need for strategic orientation of state management of the agrarian sphere, which should take into account long-term economic, social and environmental development priorities. It is established that the formation of an effective strategy for the sustainable development of the agro-industrial complex should be based on a combination of economic efficiency, environmental safety and social justice.

The paper describes the main factors that negatively affect the sustainable development of the agro-industrial complex of Ukraine, including political, land, economic, tax, environmental and social problems. In particular, attention is focused on the imperfections of agrarian and land reforms, the increasing disparities between large agribusiness and small producers, the depletion of natural resources, the deterioration of the social infrastructure of rural areas, the demographic crisis and labor migration of the rural population.

It is proven that the strategy for the sustainable development of the agro-industrial complex of Ukraine should be implemented through a system of interconnected legal, economic, organizational and socio-ecological mechanisms. The need to improve the regulatory and legal support of the agricultural sector, support for small and medium-sized agricultural entrepreneurship, the development of farms, the introduction of environmentally friendly production technologies, the rational use of land resources and the stimulation of innovative development of the agricultural sector is substantiated.

It is concluded that ensuring sustainable development of the agro-industrial complex of Ukraine is a necessary prerequisite for the economic stability of the state, the effective functioning of the agrarian sector and the harmonious development of rural areas. The implementation of strategic priorities for sustainable development of the agro-industrial complex requires a comprehensive state approach, proper legal regulation and coordination of economic, social and environmental interests of society.

Keywords: *sustainable development, agro-industrial complex, state agrarian policy, agrarian sphere, rural areas, food security, environmental security, land resources, agrarian reforms, farms, state regulation, social development of the village, natural resource potential, development strategy, agrarian law.*

Статтю було подано / The article was submitted 09.04.2026
Статтю було прийнято / The article was accepted 21.04.2026